

УДК 378:37.091.12.011.3-051

Євтух М. Б.

ORCID 0000-0001-6116-4760

Доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)

Скорик Т. В.

ORCID 0000-0002-1442-6024

Researcher ID J-2211-2016

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tamskorik@ukr.net

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано сутність акмеологічного підходу у педагогічній освіті, який дозволяє розкрити зміст розвитку внутрішнього потенціалу особистості вчителя; запропоновано акмеологічну модель становлення професійної успішності вчителя, реалізація якої можлива за умови застосування акметехнологій, спрямованих на розвиток когнітивного та емотивного компонентів структури особистості, формування здатності до особистісного зростання в педагогічній діяльності.

Мета статті – проаналізувати сутнісні характеристики акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя.

Методологія дослідження. У статті використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому рівнях пізнання. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу психолого-педагогічних джерел та педагогічних досліджень з акмеологічної педагогіки щодо професійної діяльності. Методологія дослідження дозволила виокремити зовнішні та внутрішні чинники професійної успішності; проаналізувати акмеологічні моделі педагога та на їх основі запропонувати акмеологічну модель професійної успішності вчителя.

Наукова новизна дослідження полягає у обґрунтуванні акмеологічної моделі професійної успішності вчителя, яка складається з таких компонентів: установка на професійно-особистісне зростання, здатність до самопізнання, актуалізація здатності до розвитку, здатність до самореалізації.

Висновки. Професійна успішність педагога є особистісно якісною характеристикою діяльності, яка визначається як професійними так і особистісними показниками. Акмеологічна спрямованість вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж всього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності.

Ключові слова: акмеологія, педагогічна акмеологія, акмеологічний підхід, акмеологічна модель педагога, професійна успішність вчителя.

Постановка проблеми. Віднайдення шляхів досягнення вчителем професійного успіху, збереження можливості його розвитку на тривалий час, спрямованість на постійне самоудосконалення та самореалізацію є однією з важливих проблем сучасної педагогічної науки. Професійна успішність вчителя часто оцінюється з точки зору його професійних досягнень як от: педагогічна майстерність, результативність успішності його учнів, методична та педагогічна компетентність тощо, і, меншою мірою, як особистісний показник досягнення вершин реалізації особистісних потенцій вчителя, самореалізації. Саме з появою акмеологічної педагогіки стало можливим звернути увагу на розвиток внутрішнього потенціалу особистості вчителя, який є основою його професіоналізму та майстерності, складає основу професійного іміджу та сприяє кар'єрному зростанню.

Акмеологічний підхід до вивчення закономірностей досягнення вершин професіоналізму є одним із прогресивних та перспективних для сучасної системи освіти (О. Дубасенюк, В. Вакуленко, В. Шадріков та інші). Реалізація акмеологічного підходу в педагогічній освіті допомагає розробити індивідуально спрямовані технології, які забезпечують становлення педагога шляхом розкриття його внутрішнього потенціалу та розвиток якостей, які сприяють досягненню високого рівня професіоналізму.

Метою статті визначаємо окреслення сутнісних характеристик акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень. Питання акмеологічного підходу у становленні професіоналізму є одним із важливих у проблематиці педагогічних досліджень. Основні підходи та тенденції у вивченні суті та особливостей професіоналізму в цілому розкрито у роботах з педагогічної акмеології Б. Ананьєва, А. Бодальова, В. Бодрова, С. Іванової, Н. Терентьєвої, В. Шадрікова; професіоналізм у педагогічній діяльності проаналізовано у роботах І. Багаєвої, А. Деркач, Н. Кузьміної, В. Панчук; питання формування акмеологічної моделі сучасного педагога розглядаються в дослідженнях Г. Данилової, А. Деркача, Г. Кримської, Н. Кузьміної, В. Максимової, М. Мачинської, В. Панчук; сутність акмеологічних технологій розкрито у роботах В. Гладкової, О. Дубасенюк; теоретичні аспекти педагогічної акмеології в підготовці майбутнього вчителя розглядала Н. Носовець; акмеологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя аналізувала О. Лівшун; професіоналізм педагогічної діяльності вивчали І. Багаєва, Н. Кузьміна, А. Кримська, Н. Кухарев, В. Семиченко й інші. Аналіз публікацій з означеної проблематики засвідчує, що акмеологічний підхід стає провідним у педагогічній освіті, а акмеологічна модель діяльності вчителя є моделлю його професійної успішності та професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Витоки акмеології знаходять у теорії Апполодора (144 р. до н. е.), представника Александрійської школи, який розглядав максимальну досконалість, як вершину в розвитку діяльності («вершина» з старогрецької ἀκμή – «акме»). При цьому під «акме» розуміли такий стан індивідуума, за якого досягається вищий результат його діяльності («зоряна година»), а не процес руху до цього стану [3].

Сучасні дослідники Н. Кузьміна, О. Бодальов, В. Бранський, Ю. Гагін, А. Деркач, С. Пальчевський, С. Пожарський, П. Флоренський та інші характеризують «акме» як сутність, яка проявляється у таких властивостях: вищий ступінь будь-чого; вищий ступінь розвитку; вершина, квітуча сила, досконалість; вершина як зрілість усього; вершина досконалості у людині; вершина, розквіт здібностей людини; вершина як фізична, особистісна і суб'єктивна зрілість людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина як результат діяльності; вершина як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості і могутності [8].

Акмеологія як наукова дисципліна вивчає закономірності й феномени розвитку людини до ступеня її зрілості та досягненні найбільш високого рівня в цьому розвитку; аналізує розвиток людини, як індивіда, особистості, суб'єкта праці у процесі високопрофесійної діяльності; як суб'єкта життєдіяльності, який є здатним до саморозвитку і творчості, до самоорганізації свого життя й професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, А. Маркова та інші) [11].

Предметом вивчення педагогічної акмеології є професійне становлення педагога, досягнення ним вершин у професійній діяльності, шляхи і способи удосконалення як професіонала. В. Вакуленко зазначає, що на сьогодні починає формуватися акмеологія вищої педагогічної освіти, предметом якої є: закономірності, умови, фактори і стимули продуктивного функціонування системи педагогічних освітніх закладів; закономірності самореалізації творчих потенціалів основних учасників освітнього процесу; фактори, що сприяють і перешкоджають досягненню найвищих результатів (вершин) в умовах обмежень і розпоряджень, що накладаються на освітні заклади [4]. З точки зору акмеологічного підходу пріоритетними у вибудові освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти є підготовка і становлення педагога як професіонала, віднайдення шляхів удосконалення такої підготовки в напрямі самоствердження особистості та індивідуалізації підходів.

Аналізуючи теоретичні основи педагогічної акмеології Н. Носовець зазначає, що вона вивчає співвідношення загального особистісного розвитку людини з професійним, взаємозв'язок етапів її соціалізації і професіоналізації, виходячи з того, що вершин професіоналізму та майстерності людина досягає сама, а професійна діяльність особистості відіграє провідне місце [12]. Отже, професійна успішність впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя.

Акмеологічний підхід ґрунтується на сукупності принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття [2]. Суть акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її показників: єдність інтелектуального і емоційного її розвитку; її спрямованість на саморозвиток і самоосвіту; мотиваційні чинники досягнення високих результатів професійної діяльності тощо.

Розвиток професіоналізму педагога з позицій акмеологічного підходу – це процес удосконалення професійної діяльності, її результату та особистісне зростання педагога, спрямованість на формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя. Отже, кінцевим результатом реалізації акмеологічного підходу є акмеологічна спрямованість особистості, одним із важливих компонентів якої є прагнення до професійного успіху: мотивація досягнення, прагнення до саморозвитку, готовність до творчої професійної діяльності, здатність до рефлексії та саморефлексії [7, 106]. Зважаючи, що сформованість акмеологічної позиції – це прагнення особистості досягати позитивних самозмін у професійній підготовці, ставлення до дитини як найвищої цінності, успішна реалізація особистісно-професійного потенціалу в різних видах діяльності, акмеологічна позиція є найважливішою складовою професійної успішності, що забезпечує самореалізацію особистості в професійній діяльності.

Акмеологічний підхід у педагогічній освіті визначає пріоритетним забезпечення акмеологічного розвитку педагога, суб'єктними ознаками якого є ініціативність, самостійність, цілепокладання, планування та передбачення; інтенсивна включеність у діяльність та прагнення до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації); орієнтація на саморозвиток і самооновлення; прагнення до самореалізації у творчості; інтеграція свого професійного шляху, структурування свого професійного досвіду і досвіду інших [1].

За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку педагогічних здібностей студентів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. При цьому педагогічна успішність обумовлюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, серед яких провідну роль відіграють педагогічні здібності та особистісне (позитивне, гуманістично спрямоване) ставлення до професійної діяльності.

Отже, визначальними чинниками становлення професійної успішності за акмеологічного підходу можна визначити такі: здібності до педагогічної діяльності; професійну компетентність; педагогічну мотивацію (свідомий умотивований вибір професії); гуманістичну спрямованість (любов до дітей, повага, толерантність тощо); особистісні якості (чесність, справедливість, чемність, вимогливість, цілеспрямованість, працездатність, наполегливість тощо) та зовнішні чинники (безпечне освітнє середовище, співпраця і підтримка педагогічного колективу тощо).

У педагогічних наукових дослідженнях пропонують акмеологічні моделі сучасного педагога та рівні професійного зростання особистості. Акмеологічна модель педагога, розроблена Г. Даниловою, містить такі компоненти: компетентність (психолого-педагогічні й соціальні знання, теоретико-практичні й методичні знання, педагогічні вміння, педагогічні здібності); особистісну орієнтацію (самореалізацію у контексті акмеологічної моделі «Я – компетенція» в динаміці від «Я – реальний» до «Я – перспективний (ідеальний)»); морально-духовну культуру (моральну свідомість, моральну діяльність, моральні стосунки) [6, 6].

В. Максимова складовими акмеологічної моделі визначає професійну, особистісну духовну зрілість та акмеологічну позицію педагога. Професійну зрілість автор визначає як готовність педагога до інноваційної професійно-педагогічної діяльності, структура якої передбачає професійну компетентність як систему знань і умінь педагога; педагогічну майстерність як здатність до творчого, нестандартного вирішення професійних завдань; педагогічну спрямованість професійної діяльності як систему домінуючих мотивів роботи у школі, стійку мотивацію педагогічної діяльності [10, 58]. Окреслені моделі є доволі близькими за своєю сутністю.

Професійна акмеологія приділяє значну увагу визначенню та аналізу рівнів професійної діяльності та зрілості особистості фахівця [5]. У становленні професійності особистість проходить чотири етапи оволодіння професією: початковий рівень оволодіння професією (адаптація до неї, первинне засвоєння чинних норм, необхідних технологій тощо); рівень фахової майстерності (використання у своїй діяльності кращих зразків професійного досвіду, оволодіння прийомами індивідуального та особистісно-орієнтованого підходу до суб'єктів взаємодії); рівень самоактуалізації в професії (усвідомлення можливостей підходу для розвитку особистості, саморозвиток за допомогою професії) та найвищий рівень – рівень творчості фахівця (особистісний творчий вклад, внесення авторських пропозицій щодо окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації процесу навчання, створення нових систем

ефективної взаємодії). На цьому рівні особистість досягає професійної успішності, її професіоналізм досягає вершин свого розвитку, а професійна діяльність перетворюється у творчу, рефлексивну та самодостатню.

На основі викладеного виокремимо основні компоненти акмеологічної моделі професійної успішності майбутнього педагога: установка на професійно-особистісне зростання: когнітивно-емотивний компонент, емпатія, рефлексія; здатність до самопізнання: самопрезентація, соціальне порівняння (власного досвіду та досвіду інших); актуалізація здатності до розвитку: саморегуляція, внутрішній самоконтроль (самомоніторинг, самоатрибуція), саморозвиток; здатність до самореалізації – самовираження, самопроекування, самопрезентація.

Становлення професійної успішності майбутнього вчителя відповідно до акмеологічної моделі успішності може здійснюватися за такими етапами:

I етап: підготовчий – формування мотиваційної сфери майбутнього вчителя – установка на професійно-особистісне зростання;

II етап: діагностичний – розвиток здатності до самоусвідомлення та самопізнання майбутнім вчителем власних потреб та здатностей;

III етап: розвиваючий – актуалізація здатності до розвитку і саморозвитку, володіння емоціями, саморегуляції внутрішнього стану;

IV етап: розвиток здатності до самовираження, самопроекування, само менеджменту та самопрезентації.

Акмеологічна модель становлення професійної успішності вчителя можлива за умови застосування акметехнологій, які передбачають розвиток когнітивного та емотивного компонентів структури особистості, забезпечують здатність до особистісного зростання в педагогічній діяльності та самореалізації в різних сферах професійної взаємодії. Науковці визначають акмеологічні технології як сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвитку властивостей і якостей, що сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку й професіоналізму; визначають їх як інтегровану систему, яка передбачає: технологію проектування і реалізацію програми професійно-педагогічної підготовки (освітньої програми); технологію управління організаційно-педагогічними процесами; технологію виховання духовно-морального потенціалу людини; технологію успішного навчання кожного; технологію акмеологічного супроводу педагогічного процесу [9, 9].

На нашу думку, ефективними акмеологічними технологіями можуть бути технології формування емоційного інтелекту особистості: арт технології, технологія особистісно орієнтованого розвивального навчання; технологія ситуативного моделювання; проектні технології; технологія критичного мислення; технологія вітагенного навчання; соціальна технологія; тренінги з ненасильницького спілкування.

Акметехнології спрямовані на формування мотивації до саморозвитку та самоствердження, більш глибокого розуміння себе, власних потреб та мотивів учинків. Результатом використання акметехнологій, на думку дослідників (О. Дубасенюк), є стійка здатність особистості до самореалізації, сформована соціальна та емоційна компетентність, яка дозволяє бути успішним у мінливих соціокультурних умовах.

Висновок. Професійна успішність педагога є особистісно якісною характеристикою діяльності, яка визначається як професійними, так і особистісними показниками, гуманістичними та діловими якостями, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності, є джерелом постійного саморозвитку і самовдосконалення. Професійна успішність педагога відображає його високу професійну кваліфікацію і компетентність, здатність до використання інноваційних алгоритмів вирішення професійних завдань, визначається високою продуктивністю.

Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя, змінює мотиви, потреби, ціннісні установки на людиноцентровані, визначає гуманістичну спрямованість особистості. В той же час, акмеологічна спрямованість вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж усього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності.

Перспективами подальших досліджень реалізації акмеологічного підходу в педагогічній освіті є дослідження шляхів досягнення емоційного комфорту в педагогічній діяльності через створення умов для розвитку емоційної компетентності вчителя, його емоційного досвіду.

References

1. Акмеологічна концепція розвитку професійного педагога. *Професійна педагогічна освіта: акмесинергетичний підхід*: монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 5–57.
Dubasenyuk O. A. (Ed.). (2011). Akmeologichna kontseptsiya rozvitku profesijnogo pedagoga [Acmeological concept of professional teacher development]. *Profesiynna pedagogichna osvita: akmesinergetichniy pidhid*: monografiya. Zhitomir, Ukraine: vid-vo ZhDU im. I. Franka.

2. Бранский В. П., Пожарский С. Д. Социальная синергетика и акмеология. СПб., 2002. 220 с.
Branskiy, V. P., Pozharskiy, S. D. (2002) Sotsialnaya sinergetika i akmeologiya [Social synergetics and acmeology]. SPb., Russia.
3. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер.* Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
Antonova, O. E. (2011). Akmeologichniy pidhid do viznachennya sutnosti pedagogichnoyi obdarovanosti [Acmeological approach to determining the essence of pedagogical talent]. *Akmeologiya – nauka XXI stoittya: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konfer. Acmeology – Science of the 21st Century: Proceedings of the 3rd International Research & Practice conference.* Kyiv, Ukraine.
4. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія: досягнення і проблеми. *Філософія освіти*, № 3 (5), 2006. С. 124–133. URL : <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf5>
Vakulenko, V. (2006). Pedagogichna akmeologiya: dosyagnennya i problem [Pedagogical acmeology: achievements and challenges]. *Filosofiya osvitu – The philosophy of education*, 3 (5), 124-133. Retrieved from <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf5>
5. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Львів : Новий Світ, 2007. 320 с.
Gladkova, V. M., Pozharskiy, S. D. (2007). Osnovi akmeologiyi [Fundamentals of acmeology]. Lviv, Ukraine : Novy svit.
6. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога у XXI столітті. *Рідна школа*, 2003, № 6. С. 6-9.
Danilova, G. S. (2003). Akmeologichna model pedagoga u XXI stolitti [Acmeological model of the teacher in the XXI century]. *Ridna shkola – Native school*, 6, 6-9.
7. Деркач А. А., Кузьмина Н. В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. Москва : РАУ, 1993. 280 с.
Derkach, A. A., Kuzmina, N. V. (1993). Akmeologiya: puti dostizheniya vershin professionalizma [Acmeology: ways to reach the pinnacle of professionalism]. Moskow, Russia : RAU.
8. Лівшун О. В. Акмеологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя. URL : <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590/1/2.doc>.
Livshun, O. V. Akmeologichni osoblivosti profesiyanoi gotovnosti maybutnogo vchitelya [Acmeological features of future teacher's professional readiness]. Retrieved from <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590/1/2.doc>.
9. Лях Г. М. Практичні основи акмеологічної компетентності вчителя. Методичний посібник. Бердянськ, 2014. 39 с.
Lyah, G. M. (2014). Praktichni osnovi akmeologichnoyi kompetentnosti vchitelya [Practical bases of teacher's acmeological competence]. Berdiansk, Ukraine.
10. Пальчевський, С. С. Акмеологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, Кондор, 2008. 398 с.
Palchevskiy, S. S. (2008). Akmeologiya [Acmeology]. Kyiv, Ukraine.
11. Полочек В. А. «Акме», профессионализм и социальная адаптация человека: периодизация развития и типологии социальной активности человека. URL : <http://akme31.narod.ru/25.html>
Polochek, V. A. «Akme», professionalizm i sotsialnaya adaptatsiya cheloveka: periodizatsiya razvitiya i tipologii sotsialnoy aktivnosti cheloveka [«Acme», professionalism and social adaptation of the person: periodization of development and typology of social activity of the person]. Retrieved from <http://akme31.narod.ru/25.html>
12. Носовець Н. М. Теоретичні основи педагогічної акмеології в підготовці майбутнього вчителя. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
Nosovets, N. M. Teoretichni osnovi pedagogichnoyi akmeologiyi v pidgotovtsi maybutnogo vchitelya. [Theoretical foundations of pedagogical acmeology in the preparation of the future teacher]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

Yevtukh M.

ORCID 0000-0001-6116-4760

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full member (academician)
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Chief Research Fellow at the Department
of History and Philosophy of Education of the Institute of Pedagogy
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

Skoryk T.

ORCID 0000-0002-1442-6024

Researcher ID J-2211-2016

*Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate professor at Arts Department,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tamskorik@ukr.net*

ACMEOLOGICAL APPROACH TO FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL SUCCESS FORMATION

The article analyses the essence of the acmeological approach in pedagogical education, which allows to reveal the content of the development of the teacher's personality internal potential; acmeological model of a teacher's professional success, implementation of which is possible provided application of acmetechnologies aimed at development of cognitive and emotic components of personality's structure, formation of ability to personal growth in pedagogical activity is presented.

***The purpose** of the article is to analyze the essential characteristics of the acmeological approach in formation of a future teacher's professional success.*

***Research methodology.** The article uses multilevel system analysis of the scientific sources based on philosophical, popular scientific and partially scientific levels of knowledge.*

***The methodological basis** of the study is a systematic approach to the analysis of psychopedagogical literature and pedagogical studies on acmeological pedagogy regarding professional activity. The methodology of the study highlights external and internal factors of professional success formation; analyses the acmeological models of a teacher and suggests on their basis the acmeological model of a teacher's professional success.*

***The scientific novelty** of the study is the justification of the acmeological model of a teacher's professional success formation, which consists of the following components: orientation on vocational and personal growth, ability to self-knowledge, actualization of capacity for development, ability to self-realization.*

***Conclusions.** The professional success of a teacher is a personal qualitative characteristic of the activity, which is determined by both professional and personal indicators (cognitive and emotic), humanistic and business qualities that ensure the effectiveness of the pedagogical activity. The acmeological focus of a teacher on constant self-development and self-improvement is a source of maintaining the continuity of professional success throughout the professional journey, determines high productivity and emotional comfort in professional activity.*

***Keywords:** acmeology, pedagogical acmeology, acmeological approach, teacher's acmeological model, teacher's professional success.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. К. Проніков**